

FÅGLAR I DALARNA

Utges av Dalarnas Ornitologiska Förening (DOF) och utkommer med fyra nummer per år.

Manusstopp för nästa nummer: 1 juni.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ulf Svensson tel: 0240/37416

Övrig redaktion: Bertil Rahm, Lasse Persson och Kent Leonardsson till vilken också material till tidningen skall skickas. Adress: Getbo 1046, 777 00 Smedjebacken.

Medlemskap i DOF kosta 40kr/år och man får då även Fåglar i Dalarna.

Familjemedlemskap kostar 5kr/år och som ständig medlem betalar man kr 900:- Avgiften insätts på föreningens prenumerationskonto, postgiro 85 46 63-2, c/o Yngve Elfving, Orsagatan 9, 781 54 Borlänge. Adressändring görs till denna adress.

DOF är en ideell sammanslutning för att stimulera ornitologiintresset i Dalarna, öka förståelsen för fågelskydd samt dokumentera fågelfaunan. DOF är en regionalavdelning till SOF, Box 26011, 10041 Stockholm. (Sveriges Ornitologiska förening).

Föreningens adress: Leif Berglund, Ängsvägen 16, 791 43 Falun

Ordförande: Ulf Kolmodin, Vasastigen 16, 775 00 Krylbo

INNEHÅLL

Vadarträcket vid Hötjärn, Grängesberg/Bertil Rahm	sid 3
Från rapportkommittén/Pelle Adenäs	20
Getteröresson 22-25/9 1988 /Pelle Adenäs	22
Inventeringar	
DOF:s inventeringsgrupp	25
DOF:s storlominventering/ Per-Inge Josefsson, Ulf Kolmodin, Bertil Rahm	27
DOF:s storspovinventering/Mats Forslund, Ulf Kolmodin, Berndt Söderlund	29
DOF:s stjärninventering/Mats Forslund	30
Från skogskommittén/Rolf Lundqvist, Sören Nyström, Åke Persson	32
Upprop - Nattångare	34
Borlänge endå fiskgusehäckning? /Lars-Erik Nilsson	35
Berguv Dalarna 1988/Stig-Åke Svenson	37
Göte Nyhién till minne/Ulf Kolmodin	38
Urban Larsson till minne/Mats Jansson	39
Notiser	
Häckpattysymposium	39
Statens vilt/Mats Forslund	40
Skärpning rapportören! / Jan-Olof Granberg	40
Naturvårdsprogram	41
Program, kallelse till årsmötet	42
Ömsingefoto: Större hackspett/fero Niemi	ISSN 0281 - 4374

Vadarträcket vid Hötjärn, Grängesberg

av Bertil Rahm

Vadarträcket vid sländdamarna i Grängesberg har studerats flitigt av traktens ornitologer sedan slutet av 1960-talet. Det stod ganska snart klart att damarna hörde till de bästa rastplatserna i Dalarna. I mitten av 1970-talet gjorde Åke Persson en noggrann inventering av Hötjärnsdammen men sedan blev bevakningen av mer sporadisk karaktär. Dels flyttade flera av oss aktiva Grängesornitologer från trakten för att studera, dels höjdes vattennivån i omgångar och lämpliga stränder saknades helt enkelt några år.

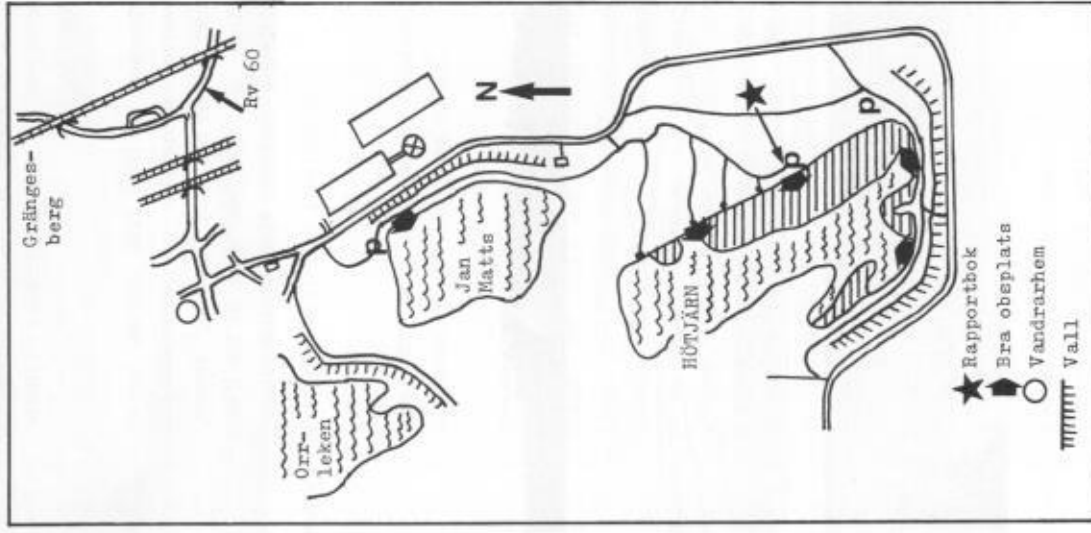
Orrleken - Jan Matts - Hötjärn.

I rapporterna från 1968 och framåt råder det en viss förvirring i lokalangivelserna. Det beror på att de första vadarobservationerna gjordes vid den sländdam som ligger nära tjärnen Orrleken. Dammen kallas i folkman för Jan Mattsdammen. Vi beslöt, efter en del ibland "heta" diskussioner att även kalla vadar dammen för Orrleken. Några vadarobservationer gjordes vid en annan sländdam NV om Grängesberg. Eftersom Grängesornitologernas klubbstuga, Källtorp, ligger i närheten kallade vi helt enkelt den dammen för Källtorpsdammen.

När sedan Hötjärnsdammen byggdes i början av 1970-talet hade vi under några år två bra vadarlokaler. Men så småningom började Jan Mattsdammen att växa igen. Vadarstranden blev helt enkelt ett stort bladvassområde. Vadarna kunde inte rasta där utan koncentrerades istället till Hötjärn. Jan Matts

är numera en av de bästa sjöfågellokalerna i kommunen med häckande svart-hakedopping, vigg, sothöna och är en fin rastlokal för t ex brunand och blåsand.

★★★★★★★★★★



Hötjärn

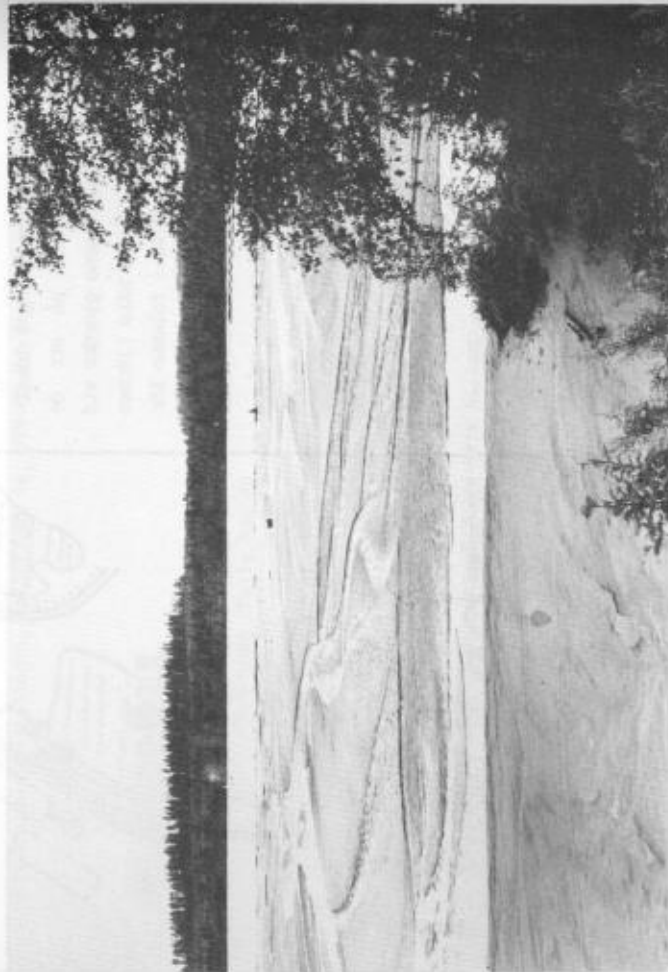
Hötjärn är alltså den enda slamdammen som är i drift och den enda där vadarna rastar. Slammet kommer från gruvans anrikningsverk och innehåller till största delen pulvriserat "gråberg". Slammet får sedimentera och vattnet återanvänds sedan vid anrikningsprocessen. Det grå slammet bildar vidsträckt bankar och påminner mycket om Nordsejns grunda ebbstränder (jämför Texell!).

Eftersom Hötjärn från början var en vanlig skogstjärn och eftersom den fortfarande har lång "naturlig" stränd, finns det tydligen gott om liv i det gråbruna vattnet. Flera syresättnings-

aggregat bidrar till att hålla tjärnen vid liv. Att det produceras en riklig mängd med insekter ser man under sommaren då hundratals svalor och tornseglare söker föda över Hötjärn. Ett drygt femtiotal krickor, ca 25 knipor och viggår översomrar/häckar också. En liten skrattnäskoloni har återuppstått under 1988. Många insekter flyter tydligen iland på slamstranden där vadarna går. Blåser det nordlig vind finner man vadarna längst i söder, kommer vinden från SV hittar man vadarna på dammens östra sida osv.

Vadarminnen

Artsammansättningen har i stort sett varit densamma under de tjugo år vi besökt området. I juni-juli kommer



Hötjärnsmagasinet's slambankar är ypperliga vadarstränder. De måste få vara kvar! Foto: Berndt Larsson



En av de "rarare" arterna som regelbundet rastar vid Hötjärn är sandlöpare.

Foto: Berndt Larsson

storsnäpporna och lite senare dominerar småvadarna. De mer sällsynta besökarna tidigare var liksom nu myrspov, kustpipare, spovsnäppa och sandlöpare. Alla vi "gamla" Grängesornitologer kan väl aldrig glömma vår första spovsnäppa som vi fick lov att kasta sten mot för att den skulle röra sig! Eller när vi, glada i hågen efter att ha sett några småsnäppor, rusar fram till John G som då sätter glasögonen på nästippen och tittar ut över dammen (100 meter bort):

"Ja ta mej f-n är det inte småsnäppor där borta!" Eller våra första (Dalar-nas andra obs) sandlöpare, marknadsheigen -72....

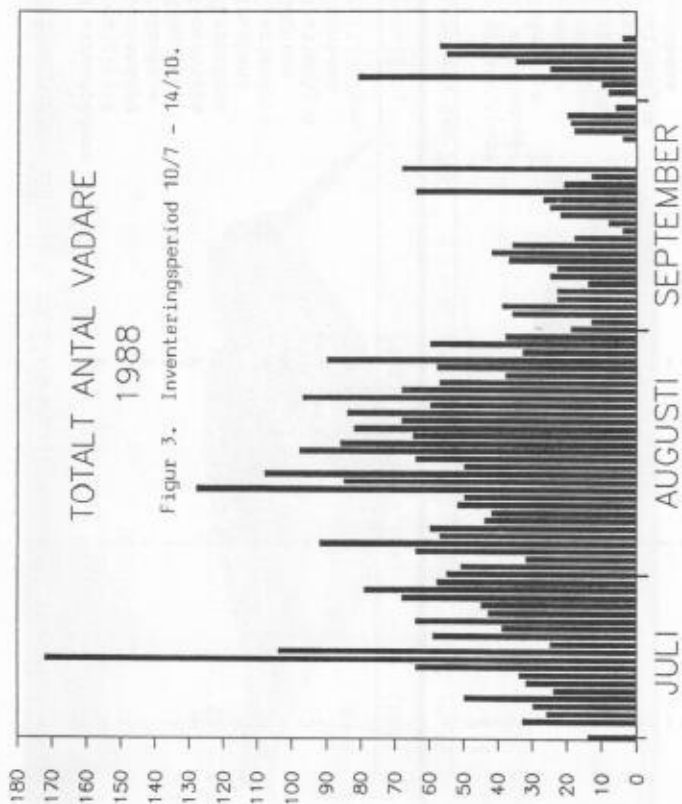
Tänk de dagar vi satt där från morgon till kväll i störtregn och kollade. Vi äkte hem i skift för att äta eller så hade vi laddat upp med en rejäl mat-

säck. Och allt skådande gav resultat, vi såg mycket och lärde oss mycket.

Inventeringarna 1986-88.

Efter de lite magrare åren runt 1980 visade det sig i augusti 1985 att Hötjärn fortfarande drog till sig många vadare. Vid ett tillfälligt besök sågs t ex 26 strandskator i flock, kärrsnäppor, småsnäppor, spovsnäppa och kustsnäppa. Jag besökte då Hötjärn dagligen under två veckor fram till mitten av september, och beslöt att inventera sträcket följande sommar.

Under 1986 besöktes Hötjärn dagligen från 24/7 till 15/9 med undantag för 1-2/8. Resultatet framgår av figur 1. Eftersom det var så pass många vadare som sågs regelbundet och flera observationer gjordes av sandlöpare, spov-



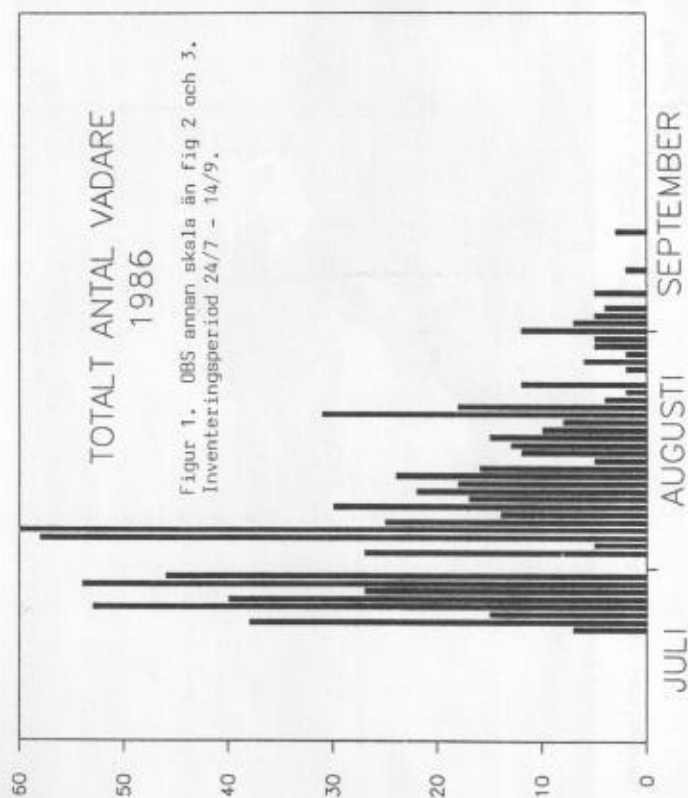
Figur 3. Inventeringsperiod 10/7 - 14/10.

snäppa och kustsnäppa, kändes det naturligt att fortsätta under 1987. Då blev det dagliga besök från den 26/7 till den 16/9. Resultatet blev ännu bättre än året innan (se fig 2). Bland "gobitarna" kan nämas 11 observationer av kustpipare och som mest 28 i en flock, 60 kustsnäppor i flock, 12 obs av sandlöpare (1-3 ex), 9 obs av spovsnäppa (1-7 ex) samt 133 kärnsnäppor i största flokken.

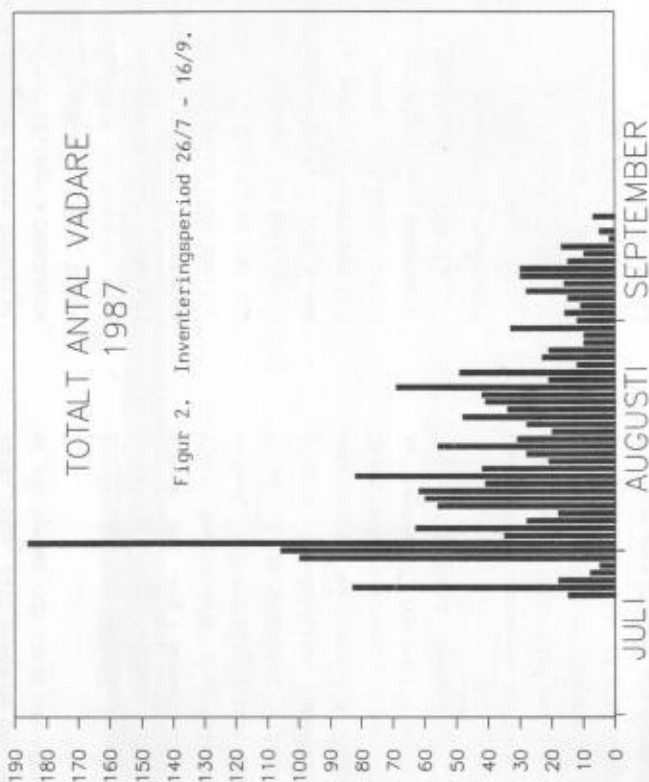
Under 1988 började kontrollen av vadärsträckret den 10/7 och höll på fram till den 14/10 (fig 3). Det totala antalet vadare slog alla rekord. Jämför figur 1 - 3! Hötjärns status har alltså höjts betydligt bara på de tre senaste åren och dammen måste nu räknas till en av de bästa inlandslokalerna i hela Sverige! I tabell 3, längst bak i sammanställningen, redovisas dag för dag

vilka arter och antal som observerades. I figur 4 ses att kärnsnäpporna hör till de vanligaste rastarna. Intressant är att årets största flock sågs så sent som 4/10. Antalet småsnäppor slog också rekord (figur 5). Notera det nya Dalarekordet på 37 ex. Aldrig tidigare har så många observationer av spovsnäppa gjorts. Under 34 av periodens dagar sågs 1-7 ex vilket framgår av figur 6. Kustpiparna kom huvudsakligen i slutet av september under -88. Året innan sågs de mest under augusti (figur 7). St strandpiparna varierar väldigt i antal. Vissa dagar ses endast enstaka ex, andra dagar är de drygt 20-25 ex (figur 8). Under 1988 sågs st strandpiparna långt in i september medan sträckret året innan tog slut redan i augusti.

Slamstränderna lämpar sig tydligen bäst



Figur 1. OBS annan skala än fig 2 och 3. Inventeringsperiod 24/7 - 14/9.



Figur 2. Inventeringsperiod 26/7 - 16/9.

Onsdagen den 20/7 kl 13.00 kl 16.30 kl 17.35

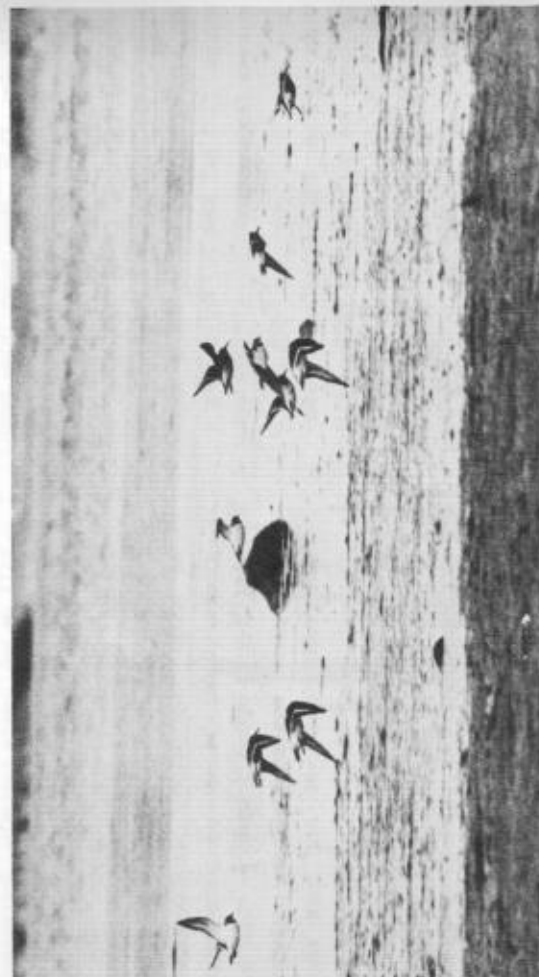
	(BRA)	(PA,ABE)	(BRA)
M strandpipare	3	4	8
Kustpipare	1	1	-
Kustsnäppa	95	36	11
Smånäppa	1	2	1
Mosnäppa	-	1	1
Sponsnäppa	2	2	-
Kärrensäppa	35	42	32
Brushane	-	8	-
Svartsnäppa	-	2	-
Rödbena	-	1	-
Gluttsnäppa	1	-	5
Grönbena	1	-	1
Drillensäppa	3	3	10

Tabell 1. (BRA) (PA,ABE) (BRA)

Lördagen den 20/8 kl 13.15 kl 16.00 kl 18.25

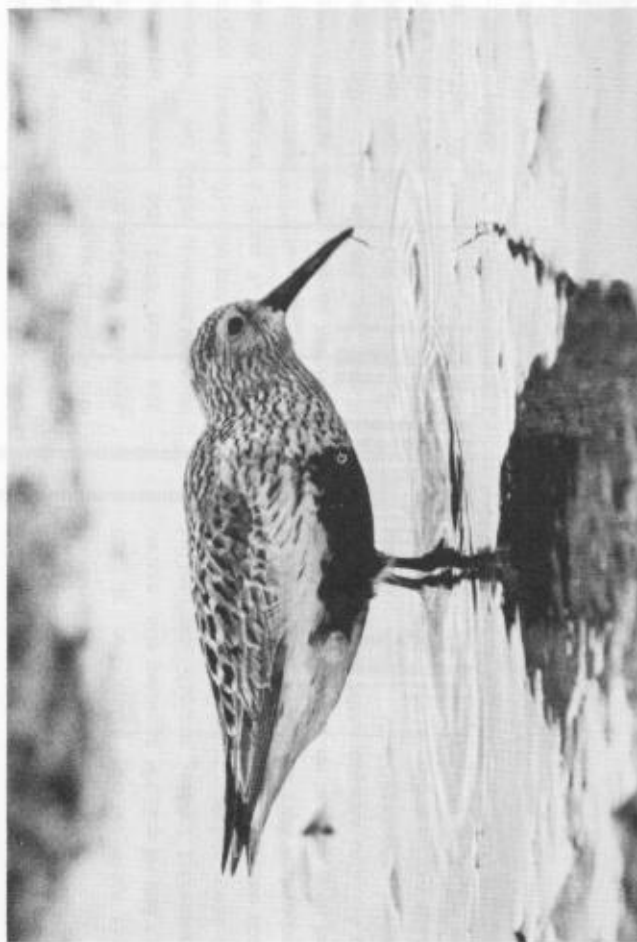
	(TJO)	(BRA)
M strandpipare	-	3
St strandpipare	6	6
Smånäppa	10	16
Mosnäppa	4	1
Sponsnäppa	1	2
Kärrensäppa	9	19
Svartsnäppa	-	-
Gluttsnäppa	1	3
Grönbena	-	1
Drillensäppa	4	5

Tabell 2. (TJO) (BRA)

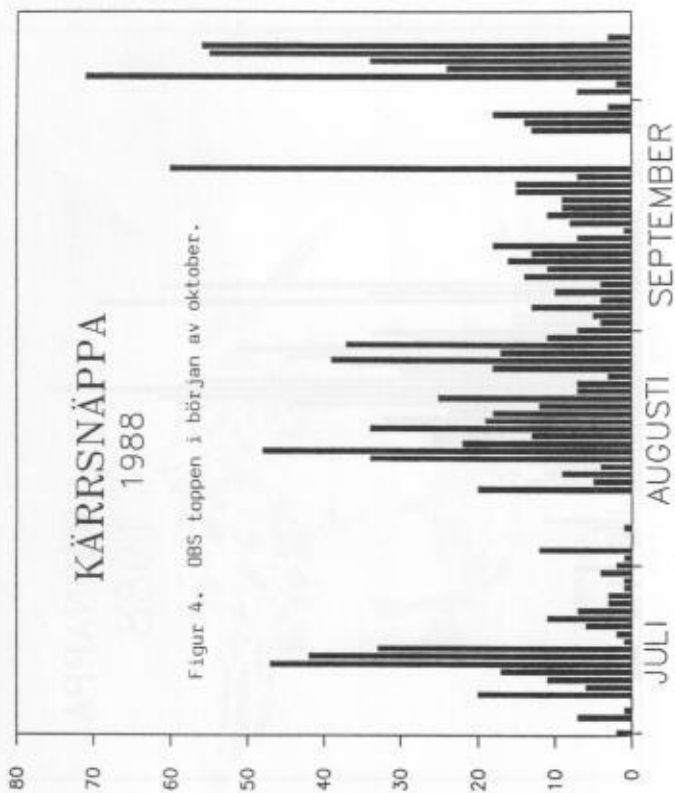


En vanlig syn vid sländammen: kärrensäppor och st strandpipare.

Foto: Thorild Jonsson



Den vadare som är vanligast vid Hötjärn är kärrensäppan. Största flocken hittills var på minst 133 ex. Foto: Tero Niemi.



Figur 4. OBS toppen i början av oktober.

för småvadare men det ses årligen en hel del storsnäppor också (t ex 24 ex gluttenäppa och 26 ex drillsnäppa som mest 1988). Stor- och småspov är mycket sparsamma gäster och 1988 blev ett "bottenår" vad gäller observationer av myrspov (tabell 3). De mer sällsynta vadarna redovisas i figur 9.

Inventeringarna under 1986-88 har helt enkelt gått till så att ett besök gjorts per dag. Ibland har Hötjärn besöks vid flera tillfällen samma dag och vi har då kunnat konstatera att sträcket pågår hela tiden. I tabell 1 och 2 ges exempel på vad två eftermiddagar vid Hötjärn bjöd på somaren -88. Notera speciellt kustsnäpporna i tabell 1 och småsnäpporna och kärrsnäpporna i tabell 2. Detta visar att ett besök per dag bara ger en liten

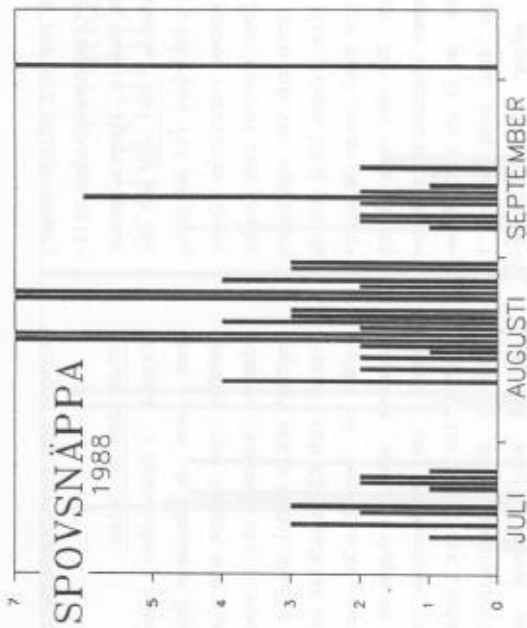
öel av det totala antalet vadare som sträcker förbi eller rastar.

Det är med andra ord betydligt fler vadare som passerar Hötjärn än vad tabeller och figurer visar! Intressant är också att vädret verkar spela en mindre roll. Som nämnts tidigare förknippar man regn och rusk med vadarstudier, men under de här tre åren har många av de bästa dagarna infallit på soliga dagar. Vindriktningen verkar heller inte spela någon större roll. Tydligt är det inte av en slump vadarna rastar vid Hötjärn.

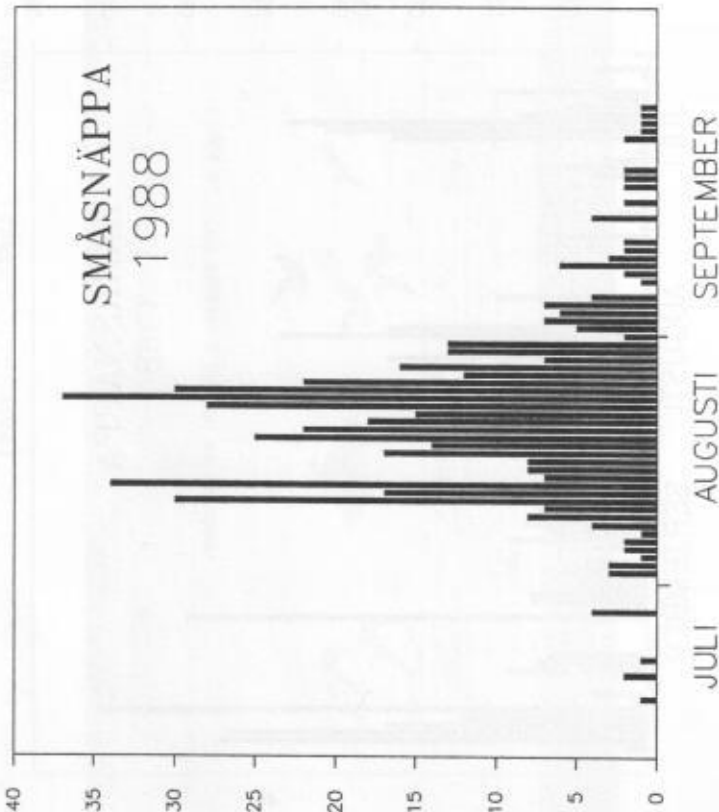
Varför just Hötjärn?

Tittar man tillbaka på våra anteckningar från tidigt 70-tal ser man tydligt att trakten passerar av ett vadarsträck relativt regelbundet men att

SPOVSNÄPPA 1988



Figur 6. Spovsnäppan är som synes mycket regelbunden.



Figur 5. Småsnäppan har en tydlig topp under augusti. Observera regelbundenheten och det höga antalet ex.



Småsnäppan brukar vanligen ses i små grupper, men vid Hötjärn rastar de ibland i större flockar. Foto: Tero Niemelä

vadarna mest gick ner vid dåligt väder. Även vid andra sländammar sågs tillfälligt rastande vadare. Många verkar det som om vadarna lärt sig att det finns en lämplig rastlokal vid Hötjärn. När en flock kommer norrifrån flyger den på låg höjd över vattnet och landar nästan direkt. Inte som vanligare förr, dvs på lite högre höjd och de flög då flera varv runt innan de slutligen slog sig ner. Kan det vara så att dessa vadare kommer utefter Norrlands-kusten men viker av åt SV vid Gävle-trakten när kusten "drar iväg österut"? (Hötjärn ligger efter linjen Gävle-Vänerne-Västskusten) Kan det vara så att det finns så gott om föda och att stränderna är så lämpliga att Hötjärn finns med på vadarnas "inbyggda karta"? I området finns en stark magnetisk punkt som skulle kunna desorientera vadarna, men den kan inte förklara ök-

ningen och regelbundenheten.

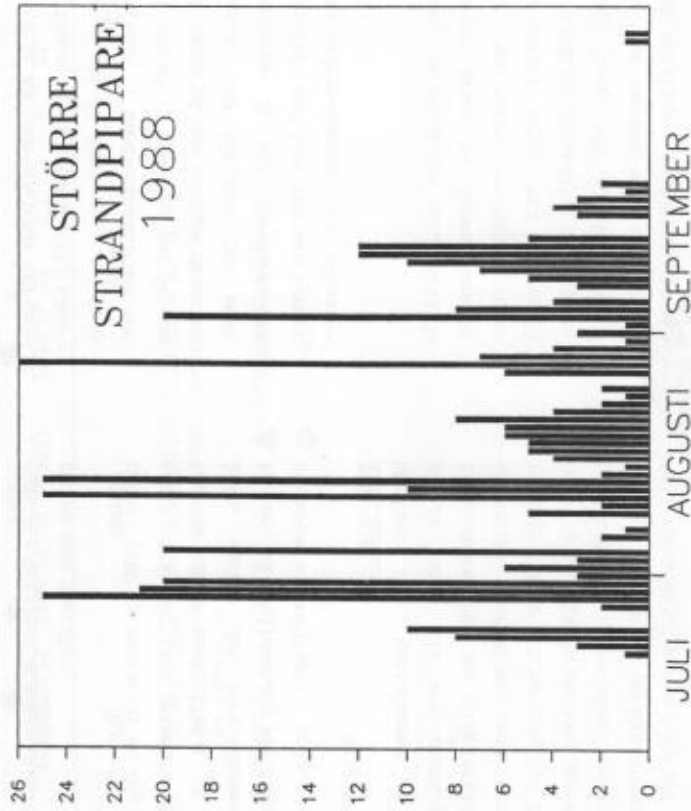
Pramtiden är oviss!

Gruvan i Grängesberg kommer att läggas ner inom de närmaste åren och Hötjärn behövs inte längre som slammagasin. Men dammen kommer att finnas kvar och med mycket enkla medel skulle den kunna bevaras och få utvecklas vidare. Sådd av gräs på den fläcka torrare delen av slammet skulle skapa en biotop påminnande om strandängar vilket skulle locka fler arter att rasta (eller t o m häcka?). En mindre reglering av vattenståndet skulle kunna ge vadarna de grundna slamstränder de behöver. Ett samarbete mellan Grängesbergs gruvor och ornitologer är därför nödvändigt för att inte en så unik lokal ska gå förlorad.

Ett akut hot finns tyvärr: Smedjebacken



Figur 7. Kustpiparna kan komma när som helst under inventeringsperioden. 1987 observerades huvuddelen i augusti (28 ex som mest) medan det 1988 sågs kustpipare i juli och september, ej i augusti.



Figur 8. Antalet st strandpipare varierar mycket dag från dag.



Kustpiparen är en regelbunden rastare. Som mest har 28 ex setts samtidigt. Foto: Thorild Jonsson

-Boxholm Stål AB (Swe-Box) har för avsikt att lämna in en ansökan till Länsstyrelsen om att få deponera stoft från rökgasreningen i Smedjebacken. Det rör sig om 4 000 m³ (5 500 ton) per år som man vill lägga på den torrare delen av slambankarna vid Hötjärn! Det mest hälsosvåkande är att förslaget att lägga avfallet vid just Hötjärn kommer från Miljövårdsenheten vid Länsstyrelsen!!!

Vad händer om projektet genomförs? Jo den torrare delen av dammen kommer saktas (?) men säkert att höjas. Först två meter avfall, sedan jord eller mull ovanpå! Avfallet innehåller bl a järn, zink, bly, krom och kadmium (enligt pressen). Hur kan man vara så säker på att dessa metaller inte läcker ut? Hur som helst, på bara några få år är en av hela Sveriges bästa inlandslokaler förstörd!

DOF har protesterat mot planerna i tidigt skede, men varken Länsstyrelsen eller företagen verkar bry sig om att Hötjärn är en unik fågelokal. Det borde, om bara viljan fanns, vara ganska lätt att hitta en alternativ deponeringsplats.

Ringmärkning?

När den här tidningen går i tryck ligger förhoppningsvis en ansökan redan inne hos Naturhistoriska Riksmuseets ringmärkningscentral om licens för märkning av vadare vid Hötjärn. Vi är en grupp DOF-are som genom ringmärkning vill få reda på varifrån vadarna kommer och vart de är på väg. Hur stor är omfattningen per dag? Varför rastar de

just vid Hötjärn? Stämmer mina tidigare redovisade teorier?

Under 1989 planerar vi en daglig kontroll från maj till oktober. Vårsträckket är inte kontrollerat de senaste åren, varför det vore intressant att få en så fullständig kartläggning av sträckket som möjligt.

Till sist....

Området Jan Mattsdammen - Hötjärn skulle kunna bli ett otroligt fint fågelområde om det fick fortsätta att utvecklas. Det är ett unikt område som tydligt visar att naturen kan ta tillbaka och utnyttja områden som kraftigt påverkats av människan. Det vore en oerhörd förlust om området förvandlades till en avstjälpningsplats för diverse miljöfarligt avfall. Låt istället dammarna bli det fågelparadis de är på väg att utvecklas till! Kanske blir de till slut så bra att Grängesberg får en turistattraktion som inte bara lockar ornitologer utan även andra naturintresserade människor.

Till sist vill jag tacka Pelle Adenäs, Thorild Jonsson, Jesper Jönsson och Berndt Larsson som hjälpt till med årets vadarräkningar!

Och ett speciellt tack till Jan-Olov Hedblad för hjälpen med diagrammen.

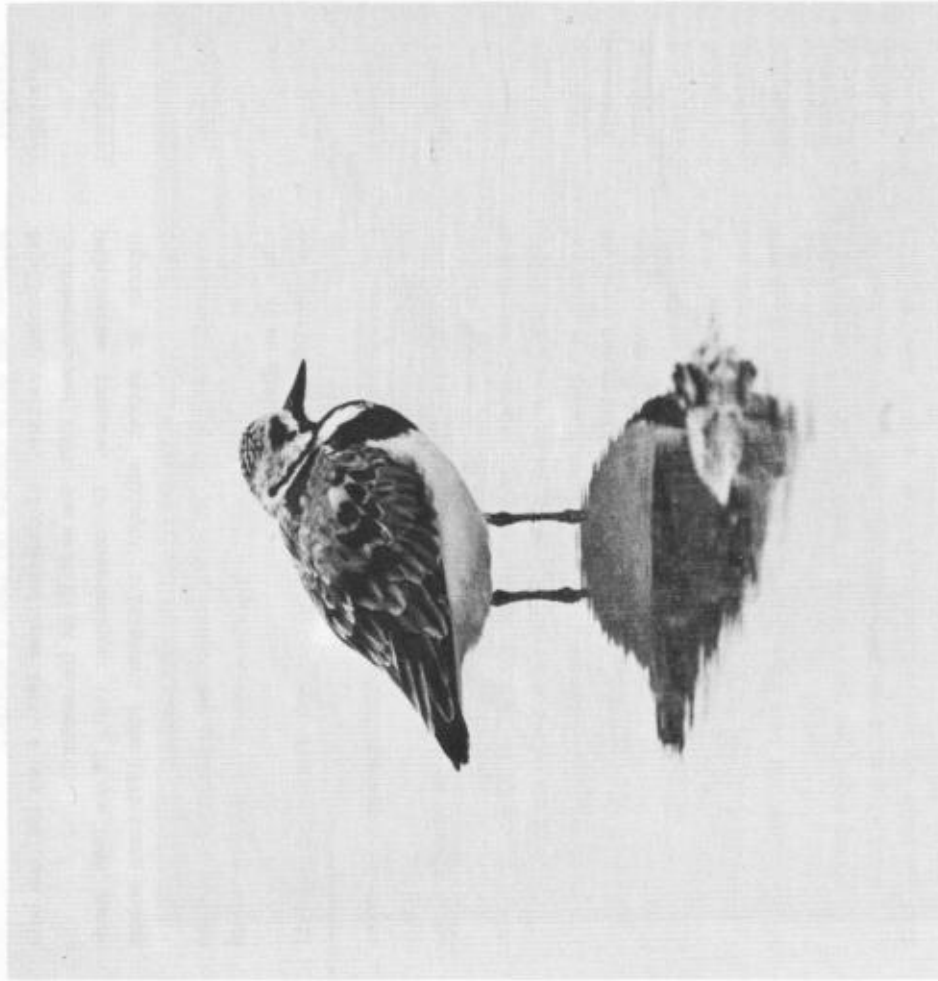
Bertil Rahm
Björkvägen 8B
771 00 LUDVIKA
0240- 113 48, 235 23



Figur 9. Denna figur visar OBSERVATIONSTILLFÄLLEN av de mer sällsynta vadarna under 1988. Antalet ex framgår av tabell 3.

☆ SANDLÖPARE
★ MYRSPÖVR
△ ROSKARL

▲ SMALNÄBBAD SIMSNÄPPA
* STRANDSKATA



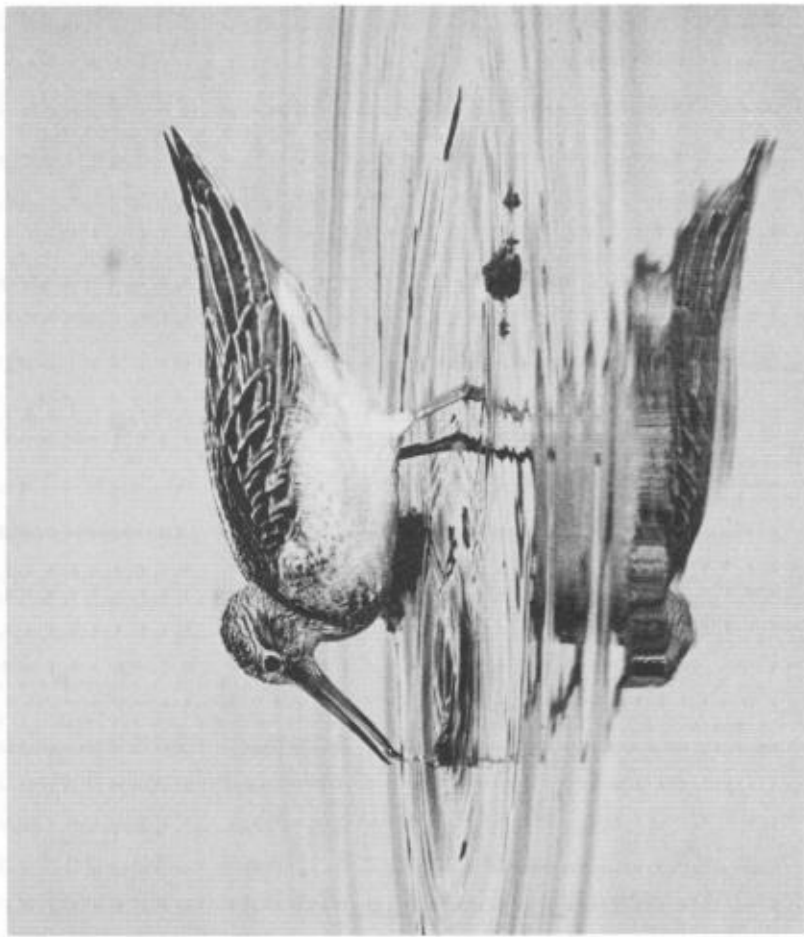
Roskarlen har varit årlig rastare de senaste åren, men ses bara vid enstaka tillfällen. Foto: Tero Niemi

ARTLISTA FÖR HÖTJÄRN.

- Strandskata: Uppträder numera årligen, men mest enstaka exemplar eller i små grupper. Som mest har 26 ex setts i flock (Dalarekord).
- M strandpipare: Häckar årligen. 1988 fanns tre av Dalarnas ca 15 par vid Hötjärn. Sträcker sparsamt förbl.
- St strandpipare: Regelbunden rastare. Årligen noteras flockar med över 25 ex. Största flocken var på 45 ex (Dalarekord). Se fig 8.
- Ljungpipare: Sällsynt rastare (ej lämplig biotop).
- Kustpipare: Regelbunden rastare. Tio observationer 1987, 17 obs 1988. Största flocken 28 ex (Dalarekord). Se fig 7.
- Tofsvipa: Sällsynt men årlig rastare (ej lämplig biotop).
- Kustsnäppa: Regelbunden rastare, 11 observationer 1986, 6 obs 1987 och hela 25 observationer 1988. Som mest 95 ex (Dalarekord).
- Sandlöpare: Regelbunden rastare. 12 observationer 1987, 17 obs 1988. Sandlöparen är mycket sällsynt i inlandet. Före 1975 fanns endast tre fynd i Dalarna varav ett vid Jan Mattsdammen.
- Småsnäppa: Regelbunden (se fig 5). På andra lokaler ses småsnäppan i enstaka exemplar eller i små grupper. Största flocken vid Hötjärn var på minst 37 ex (Dalarekord).
- Mosnäppa: Ses regelbundet i enstaka ex eller små flockar på upp till ca 10 ex.
- Spovsnäppa: Ses regelbundet (se fig 6). Är normalt mycket sparsam i inlandet. Nio observationer 1987, 34 obs 1988.
- Kärrensäppa: Vanlig rastare (se fig 4). Antalet har ökat de senaste åren. Största flocken var på 133 ex (Dalarekord).
- Brushane: Regelbunden rastare i mindre flockar upp till ca 20 ex.
- Enkelbeckasin: Häckar och rastar på myrmarken på västra sidan av Hötjärn.
- Myrspov: Sällsynt men årlig rastare.
- Småspov: Sällsynt men årlig rastare.
- Storspov: Sällsynt men årlig rastare.
- Svartsnäppa: Regelbunden rastare i mindre flockar.
- Rödbena: Regelbunden rastare (Dalarekord från Hötjärn).
- Gluttsnäppa: Ses regelbundet i små grupper upp till ca 25 ex.
- Skogsnäppa: Rastar och häckar (1-3 par) på sumpig mark runt Hötjärn.
- Grönbena: Regelbunden rastare.
- Drillsnäppa: Ses regelbundet (upp till ca 25 ex). Häckar med några par.
- Roskarl: Sällsynt, men årlig gäst i enstaka exemplar de senaste åren.
- Smaln. simsnäppa: Sällsynt men i stort sett årlig rastare, enstaka eller upp till ca 10 ex.

Andra arter av intresse:

- Knölsvan: Har börjat övervintra. Kommer säkert att häcka inom något år.
- Gravand: Tre observationer finns. Tre juv augusti 1985, 2 ad 11-13/9 och 7 ad 16-19/9 1988 (Dalarekord).
- Kricka: Mellan 50 och 70 ex ses ständigt i juli - september.
- Skedand: Ses sällsynt men t o m spelande par har setts på våren.
- Vigg: Häckar med 5-10 par. Ca 25 översomrar.
- Havstrut: Ses årligen i något enstaka exemplar.
- Silltrut: Ses ibland i något enstaka exemplar.
- Skrattmåsa: En liten koloni har återuppstätt vid Hötjärn.



En av de vanligare storsnäpporna är förstas gluttsnäppan. Foto: Tero Niemi

		Tabell 3. Redovisning av de olika arterernas förekomst 1988.																						
Datum	Strandskåta	M strandpipare	St strandpipare	Kustpipare	Tofsvipa	Kustensläppa	Sandlöpare	Gmånsläppa	Mosläppa	Spövsläppa	Kärrensläppa	Brusläppa	Myrsjö	Gmånsjö	Storsjö	Svartsjö	Höbensläppa	Gluttsläppa	Skogsjö	Gröbensläppa	Drillsläppa	Roskärl	Smått slämsläppa	
10 juli	2					2	4					4					4							
11 ?	3					7	2					5	2				12							
12	8					1	2					2	2				2							
13	1																							
14	1																							
15	6																							
16	7																							
17	5																							
18	3																							
19	3																							
20	8																							
21	12																							
22	4																							
23	4																							
24	7																							
25	11																							
26	4																							
27	9																							
28	9																							
29	9																							
30	25																							
31	9																							
1 augusti																								
1	8																							
2	3																							
3	3																							
4	5																							
5	20																							
6	5																							
7	5																							
8	5																							
9	9																							
10	7																							
11	9																							
12	10																							
13	14																							
14	7																							
15	4																							
16	5																							
17	5																							
18	4																							
19	4																							
20	5																							
21	5																							
22	8																							
23	4																							
24	3																							
25	3																							
1 augusti																								
1	8																							
2	3																							
3	3																							
4	5																							
5	20																							
6	5																							
7	5																							
8	5																							
9	9																							
10	7																							
11	9																							
12	10																							
13	14																							
14	7																							
15	4																							
16	5																							
17	5																							
18	4																							
19	4																							
20	5																							
21	5																							
22	8																							
23	4																							
24	3																							
25	3																							

11 till 14 oktober sågs inga vadare. Sporadiska besök senare gav heller inga obs.
 * + Calidris sp 1